אורן סופר. **גלי צה"ל.**

ירושלים: כרמל. 2016. 203 עמודים

חגי בועז*

מה טיבו של העיסוק הכמעט אובססיבי בגלי צה"ל? כתבות על שינויים בלוחות השידורים ובמדיניות קביעתם מתפרסמות כאילו הייתה זו סוגיה בוערת בשדה הפוליטי, ניתוחי עומק על מגמות ניהול התחנה מופיעים כל כמה חודשים, דיונים על "עתיד התחנה" מתנהלים בכובד ראש וברצינות תהומית כמו מדובר היה בענייני ביטחון, ובשנה שעברה (בחודש מרס 2016) שודרה בערוץ הראשון סדרה על הווי התחנה ("הגלצניקים"). אכן, בעידן שבו המסר הוא המדיום והדיווח על המציאות חשוב יותר מהמציאות, כלי התקשורת עצמם הופכים להיות מוקד של עניין. גלי צה"ל משכה גם את תשומת לבם של אנשי אקדמיה ישראלים. הם הסתקרנו ממעמדה בחיי התרבות בחברה הישראלית ותהו לגבי מקורות הלגיטימציה שלה ולגבי אופן השפעתה על החברה בישראל.[1] לתהייה זו מצטרף גם פרופ' אורן סופר, ראש המחלקה לסוציולוגיה, למדע המדינה ולתקשורת באוניברסיטה הפתוחה, שספרו *גלי צה"ל* מפגיש בין תובנות מחקר התקשורת לניתוחים היסטוריים פוליטיים של תמורות בחברה בישראל.

קריאת הספר מעלה תשובה אפשרית אחת לטיבו של העיסוק בגלי צה"ל: אפשר לראות בה מטונימיה ארגונית של מדינת ישראל. זהו ניסוח שאינו מופיע בספר, אך הוא נתמך בניתוח ההיסטורי שסופר מציע. ראשית בולט עניין האנומליה. המושג "אנומליה" עולה שוב ושוב - הן מפי סופר, הן מהמקורות שהוא מצטט והן ממרואייניו. כך אומר למשל אבי בניהו, אחד ממפקדי גלי צה"ל לשעבר: "זאת אנומליה שלא הצלחתי להסביר אותה לאף אחד שהיה אורח שלי. [...] אין לי ספק שאם היום היה דיון אם להקים [תחנת רדיו] [...] התשובה הייתה לא. אבל אין לי ספק, שכל עוד יש פנינה כזאת צריך לשמור עליה" (עמ' 13). האם הדברים אינם מתאימים גם לאתוס של מדינת ישראל?

זאת ועוד, אותה אנומליה נעוצה ביסודות הסותרים המגדירים את עצם מהותו של הארגון: כמדינת ישראל, המסוכסכת בין הגדרות מנוגדות של עצם קיומה, כך גם גלי צה"ל מתנהלת בין הגדרות מיליטריסטיות לעיתונות הרואה עצמה חופשית. בגלי צה"ל, כך מראה הניתוח ההיסטורי בספר, נעוצה השרידות בפוליטיקה פרגמטית; בכל אינטראקציה עם גורם חיצוני נשלף מולו קלף אחר, על פי הנסיבות והלחצים. האם אין בכך דמיון למנגנון ההישרדות הדיפלומטי של מדינת ישראל? אפילו הפרק על משכן התחנה ביפו והשימוש בעליבותו כאסטרטגיה הישרדותית של הפחתת דמות מזכיר לא במעט את משוא הפנים ואת טקטיקת ההישרדות ברמה הלאומית. ההיסטוריה הקודמת של משכן גלי צה"ל, שמבנהו הוא מנכסי נפקדים מ-48', נמחקת לטובת היסטוריה פלאית של תקומה, של הישרדות נגד כל הסיכויים, של אלתור - כלומר של תכונות המזוהות עם האתוס הציוני.

* מרכז אדמונד י' ספרא לאתיקה, אוניברסיטת תל אביב

1 אלמוג, ע' (1993). תת תרבות גלי צה"ל: תרבות בני הנוער בקיבוץ בראי שפתם. רמת אפעל: יד טבנקין; מאוטנר, מ' (2000). גלי צה"ל או ההאחדה של הרוק והמוות. פלילים, ט, 11-51.

העליבות, האלתור, העבירה, הקריצה והפסיחה על הסעיפים תפורים לגלי צה"ל לא רק במבנה התחנה אלא גם בתרבות הארגונית והניהולית שלה. בספר מצוטטים מפקדי גלי צה"ל לשעבר, שלמרבה ההפתעה מסגירים את תחושתם כי אף שהיו כפופים על פי חוק הן לשר הביטחון והן לרשות השידור, בפועל ראו עצמם חופשיים. כך למשל מצוטט יצחק לבני, שפיקד על התחנה במחצית השנייה של שנות השישים, באשר להתנהלותו מול הצבא:

> הצבא, עם כל הכבוד לזה שהוא מסודר והיררכי ופיקודי, הכול בסדר, הוא צבא ישראלי בסופו של דבר. ו[היו] האפשרויות לעשות שם מה שקרוי "שכונת חאפ" ביידיש, כלומר לעקוף אותם מימין ומשמאל ולהגיע ולהשיג גם כסף וגם תקנים בלי תכנית מאושרת, אלא על בסיס מחטפים והסכמים שבהחלט לא אהבתי אותם, אבל עוד יותר לא אהבתי שגלי צה"ל לא יצליח. (עמ' 60)

כך ממש, חומה ומגדל בלב יפו, בבית נפקדים מ-48'.

גלי צה"ל, אם כן, היא אנומליה בתוך אנומליה. היא מקפלת בתוכה כמטפורה חיה את חוויית הקיום הישראלי בצורתה ההגמונית, השולטת, הנהנית מעצמה. החיבור לאליטה הוא מקור הלגיטימציה של גלי צה"ל ויכולת זיהוי האליטה היא סם החיים של התחנה. בתחילת דרכה של גלי צה"ל, בשנות החמישים, הייתה התחנה בעלת אופי צבאי מובהק. בשנות השישים והשבעים, בעיקר לאחר מלחמות ששת הימים ויום כיפור, פותח הפן העיתונאי האזרחי בתחנה ושיקף את ירידת ה-etatism ואת עלייתם של כוחות אלטרנטיביים להגמוניה המפא"יניקית הישנה. בשנות התשעים התאימה עצמה התחנה לנוף התקשורתי הממוסחר והקימה את גלגל"צ. בהקשר זה בא סיכום חיבורו של סופר על גלי צה"ל והגיון המדיה בישראל וכאן מגיע עוקצו של הספר. בניגוד לתחושת החופש של מפקדי גלי צה"ל, סופר טוען בשורות החותמות את הספר:

> החיפוש אחרי מעורבות ישירה של הפוליטיקאים בעבודת התחנה ובהגבלה ישירה של חופש הביטוי הוא חיפוש מיותר, שכן לרוב אין במעורבות כזו צורך. יתרה מכך, ההבדלים שאמורים לבוא לידי ביטוי בין התקשורת האזרחית שאמורה להיות חופשית ולא מצונזרת ובין זו הצבאית - שאינטואיטיבית חשודה בחופש פעולה מוגבל - נעשים מצומצמים הרבה יותר לנוכח ההיגיון המשותף שמנחה את התקשורת כולה. (עמ' 182)

במילים אחרות, ההגמוניה פועלת בדממה. היא נותנת לנשלטים את התחושה שגורלם בידם, את האילוזיה שבפרסטיז'ה הנלווית למעמדם ולפועלם, אך למעשה היא מחדירה לעצם פעולתם את מלאכת יצירת הקונצנזוס וההסכמה.

הספר מתבסס על מחקר ארכיון, על חומרים משניים ועל ראיונות אישיים עם מפקדי גלי צה"ל. הפרק האחרון בספר עוסק ביחסי הכוח המגדריים בתחנה ומתבסס על ראיונות עם נשים ששירתו בה. למרות שהוא מבוסס על שמונה ראיונות בלבד, וסופר מפזר לאורכו נורות אזהרה באשר למגבלות הריאיון בניתוח ההיסטורי ומזכיר לפחות פעמיים את דברי מרואיינתו האומרת ש"היום המצב אחרת", לפרק חשיבות מיוחדת מכיוון שהוא מציג שוב את גלי צה"ל כמעוז הישראליות היהירה, המרשה לעצמה הכול ומזהה עצמה כריבון ביחסי הכוח החברתיים. במובן זה, הפרק עשוי להתחבר גם להיסטוריה עתידית של יחסי הכוח האתניים בתוך גלי צה"ל (המוזכרים במשורה) ושל ייצור הישראליות האשכנזית השקופה.

הספר התפרסם ב-2016 והוא מתבסס על ראיונות שהתקיימו עד ראשית 2015. מבחינה זו צורמת התעלמותו של המחבר מתקופת כהונתו רבת התהפוכות של ירון דקל, שמאז 2012 מנהל

את התחנה כמפקדה. למעשה, הספר נקרא לאור השינויים המהותיים והרפורמות המבניות שביצע דקל. האם דקל, כמו קודמיו, יודע לזהות את תנועת מוקדי הכוח הפוליטיים בחברה הישראלית ולהסתגל אליהם? כיצד משנה חוק גלי צה"ל, שדקל הצליח להעביר ב-2014, את מערכת היחסים בין הדרג הפוליטי לתחנה, וכיצד השינויים שביצע משפיעים על תפקוד התחנה עצמה? ניתוחו של סופר הסתיים מוקדם מדי והוא לא עדכן את ספרו באשר לתהפוכות שהתרחשו בגלי צה"ל מאז 2012. הספר, כך נדמה, מקופל גם הוא בהיסטוריה שכבר חלפה. אך מערכת צירי הניתוח שהוא מציע עוזרת לנו להתבונן בגלי צה"ל גם בימים אלה ולבחון את התמורות המתחוללות בתחנה כבשיקוף של סדר היום הפוליטי של החברה בישראל.